

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ.

(ચોથા ધોરણના વિદ્યાર્થી માટે)

પ્રસિદ્ધ કરનાર

મથુરદાસ બેહેચરદાસ વિગેરે.

આવૃત્તિ ૨ જી. કોળી ૨૧૦૦.

(સર્વ હક સ્વાધિન રાખ્યા છે.)

અમદાવાદ,

આર્યોદય પ્રેસમાં છાપી.

સંવત ૧૯૪૫

સને ૧૮૮૬.

કીંમત ૧ આનો.

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ.

પ્રકરણ ૧ હું.

સામાન્ય વર્ણન.

હિં.

ઉત્તરે—હિમાલય પર્વત ને તેની પેલીમેર ટિબેટ, તથા કાશ્મીર પર્વત ને હિંદુકુશ પર્વતની પેલીમેર તાતાર. પશ્ચિમે—સુલેમાન પર્વતની પેલીમેર આફગાનિસ્તાન અને હાલા પર્વતની પેલીમેર બલુચિસ્તાન તથા નૈઋત્યમાં અરબી સમુદ્ર. દક્ષિણે—હિંદી મહાસાગર અને અગ્નિકોણમાં હિંદી મહાસાગર ને બંગાળી સમુદ્ર. પૂર્વે—બંગાળી ઉપસાગર, આરાકાનના ડુંગર ને બ્રહ્મદેશ છે.

વિસ્તાર—કાશ્મીરથી કન્યાકુમારિ સુધી ૧૯૦૦ મૈલ લાંબાઈ, સિંધથી આસામ સુધી ૧૮૦૦ મૈલ પહોળાઈ છે, ને ૧૫૮૨૧૨૦ ચોરસ મૈલ ક્ષેત્રફળ છે.

વસ્તી—૨૫૫૦૦૦૦૦૦ (સાડીપચીસ કરોડ) માણસની છે.

સ્વભાવિક ભાગ—૧ હિંદુસ્તાન. ૨ દક્ષિણ. એ બેની વચ્ચે વિંધ્યાચળ પર્વત આવેલો છે.

હિંદુસ્તાનના છ સ્વભાવિક ભાગ.

૧ હિમાલયની તળેટીનો બળતો પ્રદેશ—એ હિમાલ-

યને શિવાલિકની વચ્ચે છે. તેમાં કાશ્મીર, નેપાળ, ભૂતાન, સિન્ધિય વગેરે દેશી રાજ્યો છે.

૨ સિંધુનો પ્રદેશ—તેમાં પંજાબ, તથા સિંધ દેશ છે. અને સિંધુનદી તથા તેને મળનારી પાંચ મોટી નદીઓ છે.

૩ રેતીનું રણ—એમાં જસમીર, મારવાડ, વિગેરે અરવલ્લીની પશ્ચિમનાં રજપૂત સંસ્થાનો છે.

૪ મધ્ય હિંદુસ્તાન અને રજપૂતસ્થાનનો ઊંચો પ્રદેશ—એમાં માળવા, બુદ્ધગંડ, ઉદેપૂર, અજમેર, જેપૂર, બારતપૂર, ભોપાળ, રેવા, ઈંદુર, ગ્વાલિયર, વગેરે દેશી રાજ્યો આવેલાં છે.

૫ ગંગાનો પ્રદેશ—એમાં વાવ્યપ્રાંત, અયોધ્યા, ને બંગાળા છે.

૬ બ્રહ્મપુત્રાનો પ્રદેશ—એમાં આસામનો મુલક આવેલો છે.

દક્ષિણના ચાર સ્વભાવિક ભાગ.

૧ નર્મદાનો પ્રદેશ—એ વિંધ્યાચળ અને સાતપૂડાની વચ્ચે છે.

૨ શુદ્ધ દક્ષિણ—એ સાતપૂડાની દક્ષિણે, અને પૂર્વ તથા પશ્ચિમઘાટ ને નીલગિરિની વચ્ચે છે.

૩ પશ્ચિમકાંઠાનો નીચાણનો પ્રદેશ—એ સંઘાદ્રિ પર્વતની પશ્ચિમનો ભાગ છે. તેમાં મલખાર ને કોકણપટ્ટી છે.

૪ પૂર્વકાંઠાનો નીચાણનો પ્રદેશ—એ પૂર્વઘાટ અને સમુદ્રની વચ્ચે છે. તેમાં ઉત્તરસરકાર, અને કોરો ગંડળ કાંઠાનો પ્રદેશ છે.

દ્વીપો—સિંદ્વદ્વીપ (કાંકા), લક્ષદ્વીપ, માલદ્વીપ, આંદામાન (કાળા પાણીએ મોકલવાની જગા છે.) નિકોબાર, રામેશ્વર, મુંબાઈ, સાથી, દીવ વિગેરે.

પર્વતો—હિમાલય, શિવાલિક, વિંધ્યાચળ, સાતપૂડા, સં-
જ્ઞાદ્રિ (પશ્ચિમઘાટ), નીલગિરિ, પાલની, પૂર્વઘાટ, ખાર્યા, કા-
રાકોરમ, હિંદુકુશ, સુલેમાન, હાલા અરવલ્લી ને આબુ.

હિમાલયનાં શિખરો—એવરેસ્ટ (ગૌરીશંકર) ધવલ-
ગિરિ, કાચીનગંગા, ચમલારી, જન્મેત્રી ને ગંગોત્રી.

નદીઓ.

અરબીસમુદ્રને મળનારી—સિંધુ ને બાદર.

કચ્છના રણમાં જનારી—લૂણી, જનાસ, સરસ્વતી વગેરે.

ખલાતના અખાતને મળનારી—સાબરમતી, ગહી,
નર્મદા, તાપી વગેરે.

ખંગાળી ઉપસાગરને મળનારી—કાવેરી, કૃષ્ણા, ગોદા-
વરી, મદાનદી, બ્રાહ્મણી, હુગલી, ગંગા, બ્રહ્મપુત્રા વિગેરે.

સિંધુને મળનારી—કાબુલ, જેલમ, ચિનાબ, રાવી, ખી-
આ ને સતલજ.

કૃષ્ણાને મળનારી—વારણા, ભીમા, તુંગભદ્રા, ને મુશી વિગેરે.

ગોદાવરીને મળનારી—પ્રાણહીતા. (પેનગંગા, વરધા, વે-
નગંગા. એકઠી થએલી.) ને મંજરા.

ગંગાને મળનારી—રામગંગા, જમના, જોગતી, જોગસ,
શોણુ, ગંડકી ને કુશી.

જમનાને મળનારી—ચંબલ, સિંધ ને જતવા.

નદીઓ વિશે હુકીકત.

સિંધુનદી—એ હિમાલયમાં આવેલા કૈલાશ પર્વતની પા-
સેથી નીકળી કાશ્મીર, પંજાબ ને સિંધમાં વહી અરબી સમુદ્રને

મળે છે. એને કાંઠે લાડક, અટક, કલાઆમ, દેરાઈરમાહલખાન, દેરાગાહખાન, મિથનકોટ, સક્કર, હિંદરાળાદ, ઠંકા, કરાંચી, વગેરે શહેરો છે.

ગંગાનદી—એ હિમાલયના ગંગોત્રી શિખરમાંથી નીકળી, વાવ્યપ્રાંત, બદાર, ને બંગાળામાં વહી બંગાળી ઉપસાગરને મળે છે. એને કાંઠે બદ્રીનાથ, હરદ્વાર, કૃતેગદ, કનોજ, કાનપુર, અલાહાબાદ, મિરજાપુર, કાશી, ગાહપુર, બકસર, પટણા, મેંગીર, બાગલપુર, ને રાજમહાલ, વગેરે શહેરો આવેલાં છે.

બ્રહ્મપુત્રાનદ—એ હિમાલયમાં આવેલા કૈલાશ પર્વતની પાસેથી નીકળી, ટિબેટ, આસામ, ને બંગાળામાં વહી, બંગાળી ઉપસાગરને મળે છે. એને કાંઠે, તેજપુર, ગૌહતી, ને દાકા છે.

જમનાનદી—એ હિમાલયના જન્મોત્રી શિખરમાંથી નીકળી વાવ્યપ્રાંતમાં વહી ગંગાને મળે છે. એને કાંઠે રથાનેશ્વર, દિલ્હી, મથુરા, આમ્રા, ઈટાવા, કાલ્પી. અને અલાહાબાદ શહેરો આવેલાં છે.

ગોદાવરી—નાશિક પાસે સંઘ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી નીકળી મહારાષ્ટ્ર, નિઝમ, ને ઉત્તર સરકારના પ્રાંતોમાં વહી બંગાળી સમુદ્રને મળે છે. એને કાંઠે, નાશિક, સિંરોચા, રાજમંદ્રી, ને યાતાન છે.

કૃષ્ણા—મહાબલેશ્વર આગળ સંઘ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી નીકળી મહારાષ્ટ્ર, નિઝમ, ઉત્તરસરકારના પ્રાંતમાં વહી બંગાળી સમુદ્રને મળે છે. એને કાંઠે, સાંગલી, મિરજ, કુરંદવાડ, જમખંડી, ને મહલીષદ્વણ, શહેરો છે.

સતલજ—હિમાલયમાં આવેલા કૈલાસ પર્વતમાંથી નીકળી

પંજગમાં વહી સિંધુને મળે છે. એને કાંડે, લુધ્યાના, ફિરોઝપુર, અને ભાવનપુર શહેર છે.

મહાનદી—એ ખસ્તરના ડુંગરમાંથી નીકળી મધ્યપ્રાંતને ઓઢીયામાં વહી ખંગાળી ઉપસાગરને મળે છે એને કાંડે, સંઘનપુર, કટક, અને જગન્નાથપુરી શહેર છે.

ધોધા—એ હિમાલયમાંથી નીકળી નેપાળ, અયોધ્યા, વાઙ્યપ્રાંત ને ખંગાળામાં વહી ગંગાને મળે છે. એને કાંડે, અયોધ્યા શહેર છે.

નર્મદાનદી—એ અમરકંટકના ડુંગરમાંથી નીકળી, મધ્યપ્રાંત, ભોપાળ અને હોલકરના રાજમાં તથા ગૂજરાતમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. એને કાંડે જાંબપુર, નરસિંગપુર, હુશંગાબાદ, નેમાડ, આણોદ, અને ભાદ્ય છે.

તાપી—સાતપુડા પર્વતમાંથી નીકળી મધ્યપ્રાંત, ખાનુદેશ, ને ગૂજરાતમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે, એને કાંડે ખરાનપુર, ભુશાવળ, ને સુરત છે.

કાવેરી—કુર્ગ પ્રાંતમાં સંલ્લાદ્રિ પર્વતમાંથી નીકળી મહિસુરને કર્ણાટક પ્રાંતમાં વહી ખંગાળી સમુદ્રને મળે છે. એને કાંડે મહિસુર શ્રીરંગપટ્ટણ, ત્રિચિનોપલ્લિ, ને તંજાવર છે.

મહી—માળવાના પહાડમાંથી નીકળી ગૂજરાતમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. એને કાંડે લુણાવાડા ને ખંભાત છે.

સાખરમતી—મેવાડના ડુંગરમાંથી નીકળી ગૂજરાતમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. એને કાંડે અમદાવાદ ને સાદ્રા છે.

હિમાલય પર્વતમાંથી નીકળનારી નદીઓ—સાંપુ (ક્લપુત્રા), સતલજ, ગંધા, જમના, સિંધુ, બેલગ, ચિનાય,

રાવી, બીઆસ, ઘોઘા, રાપ્તી, ગાંડવી, કુશી વિગેરે.

મધ્યપ્રાંતના ડુંગરમાંથી—મહાનદી, આહાણી, શોણ, નર્મદા, તાપી, પેનગંગા, વૈનગંગા, વર્ધા. વિગેરે.

સંહ્યાદ્રિમાંથી—ગોદાવરી, કૃષ્ણા, ભીમા, તુંગભદ્રા, કાવેરી વિગેરે.

દ્વીપકટપ—હિંદુસ્તાનએજ મોટો દ્વીપકટપ છે. નેકાઈયાવાડનો.

અખાત ને ઉપસાગર—કચ્છનો, ખંભાતનો, મનારનો, ને ખાલાસોરનો અખાત તથા ખંગાળી ઉપસાગર.

ભૂશિરો—રાસમુરારી, જગતપોઈટ, દીવ, કેપરાગાસ, કન્યાકુમારિ ને પાલમરા ઈત્યાદિ.

સમુદ્રધુનિ—પાકની ભરતખડ ને સિહલદ્વીપની વચ્ચે છે.

સરોવર—સાંચર, પુલીકાટ, કોલર. ચિત્રકા, રાવણુદ્દે, ને ગાન સરોવર.

હવા ખાવાની જગાઓ—સિમલા, ગરી, (પંજાબમાં) દારહદ્રીંગ (સિક્કિમની દક્ષિણે) આમુ (અરવલ્લીની દક્ષિણે) ગાયેરાન, (મુંગાઈ પાસે) મહાગજેશ્વર (સતારા પાસે) ઉતકમંડ (નીલગિરિમાં) દીંદોગત.

દેશમાં આવવા જવાના માર્ગ.

અંબરઘાટ, જોતનઘાટ, ને હિમાલયમાં આવેલા કેટલાક પહાડી રસ્તાઓ.

ખંદરો.

પશ્ચિમ કાંઠાનાં—કરાંચી, ગાંડવી, પોરબંદર, દીવ, ભાવનગર, ખંભાત, ભરૂચ, સુરત, દમણ, વલસાડ, મુંગાઈ, રત્નાગિરિ, વિજયદુર્ગ, જોવા, કારવાડ, હાનોવર. મેંમલૂર, કાનાતુર,

તેલીચરી, માહી, કાલિકટ, કોચીન, ને ત્રિવેન્દ્રમ.

વેકાંઠાનાં—ચિતાગાંગ, ધાકા, મતલાહ, કલકત્તા, કટક, જગન્નાથપુરી, ગંગાગ, વિશાખાપટ્ટણ, રાજમહેન્દ્રી, કોકણદ, મહાલીપટ્ટણ, નેલૂર, મદ્રાસ, પાંડીચરી, કારીકલ, નાગપટ્ટણ, ને તુતીકારીન.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં.

હિંદુનાં—અદ્રિનાથ, હરિદ્વાર, ગોકુળ, ગથુરાં, શ્રીનાથજી. (નાથદ્વાર) પ્રયાગ, કાશી, ગયા, જગન્નાથપુરી, રામેશ્વર, પંદરપુર, નાશિક, દ્વારકાં, સોમનાથ, ડાકોર, અંબાજી, ને બહુચરાજી.

જૈનનાં—પાલીતાણા, ગીરનાર, આબુ, ને પારસનાથ શિખ લોકનુ—અમૃતસર. [(જગાગાંગ).]

પારસીનું—કેદવાડા.

મુસલમાનનું—ખાજીપીર (અજમેરમાં).

છાવણીઓ—મુંગાઈ, પુના, અમદાવાદ, વડોદ્રા, મદ્રાસ, સિકંદરાબાદ (હેદરાબાદ પાસે), કામ્પરી (નાગપુર પાસે), મહુ (ઈંદોરની દક્ષિણે), નીમચ, નશીરાબાદ, મોરાર (ગ્વાલિયરપાસે), પ્રયાગ, મીરત, લાહોર, કલકત્તા, અરાખપુર, વિગેરે.

મુખ્ય દેશી રાજ્યો.

અંગ્રેજ સરકારની હકુમત નીચેનાં.

મરેઠી રાજ્ય—વડોદ્રામાં ગાયકવાડનું, ગ્વાલિયરમાં સિંધિ-આનું, ઈંદોરમાં હોલકરનું, એ સિવાય, ત્રાવણકોર, કોલાપુર, સવંતવાડી, ને કોચીન, ઇ. **મુસલમાની રાજ્ય**—નિજમહેદરાબાદ, ભોપાળ, ટાંક, ખેરપુર, ખાવતપુર, ને ખંભાત, વિગેરે.

રજપૂત રાજ્યો—જિંદેપુર, બેઘપુર, વગેરે પંદર રજપૂત, સંસ્થાનો, કાશ્મીર, ને ગહિયુર, વગેરે.

શીખ લોકનાં રાજ્ય—પંત્યાલા, ઝીંદ, નલા, કપરથલા,
ફરીદકોટ, ઈ.

સ્વતંત્ર દેશી રાજ્યો—નેપાળ, ભૂતાન, મણિપુર. ઇ.

પરદેશી સ્વતંત્ર રાજ્યો—પોટુગીઝ, અને ફ્રેન્ચનાં સંસ્થાન.

રાજકીય ભાગ.

ભાગ.	અંગ્રેજી અધિકારી.	શહેર.
૧ મુંબાઈ ઈલાકો.	ગવર્નર.	મુંબાઈ, અમદાવાદ, પુના, વડો- દ્રા, સુરત, હૈદરાબાદ, ભૂજ, ઈ.
૨ મદ્રાસ ઈલાકો.	ગવર્નર.	મદ્રાસ, મલબારીપટ્ટણ, રાજમહે- દ્રી, ચાંકીટ. ઈ.
૩ મલિસુરને કુર્ગ.	કમીશનર.	મૈસૂર, શ્રીરંગપટ્ટણ, બેંગલૂર, ઈ.
૪ વરાડસદિત હૈદરાબાદ.	રેસીડેન્ટ.	હૈદરાબાદ, ઓરંગાબાદ, બેદર, ઈ.
૫ મધ્યપ્રાંત.	કમીશનર.	નાગપુર, જયપુર, રાયપુર, ઈ.
૬ મધ્યહિંદ એજન્સી.	ગવર્નરજન- નરજનો એજન્ટ.	ગ્વાલિયર, ઈંદોર, ભોપાળ, રેવા [ધ્યાદિ.
૭ રજપૂતસંસ્થાન	,,	ઉદેપૂર, જોધપુર, જોપુર, ઈ.
૮ પંજાબ.	લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર.	લાહોર, મુલતાન, અમૃતસર, દિલ્લી ઇ.
૯ વાઘ્યપ્રાંત,	,,	અજમલગાદ, આગ્રા, મથુરા, ઇ.
૧૦ અયોધ્યા.	કમીશનર.	લખનૌર, ફૈઝાબાદ, અયોધ્યા.
૧૧ બંગાળા- ઈલાકો.	લેફ્ટેનન્ટ ગવર્નર.	કલકત્તા, દાકા, મુર્શીદાબાદ, પટ્ટણા ઇ.
૧૨ આસામ.	કમીશનર.	ગૌહતી.

૧૩ સ્વતંત્ર પહાડી રાજ્ય. કમીશનર. ખટમંડુ, તાસીટપુદન ઇ.

૧૪ પોર્ટુગીઝ ને ફ્રેન્ચ- ગોવા, પાંડીચરી. ઇ.
નાં સંસ્થાન.

મકરણ ર જી.

પ્રાંતવાર વર્ણન.

૧ મુખ્ય ઇલાકો.

હિંદુ—વાળ્ય, કિતર, ને ઈશાને બલૂચિસ્તાન, પંજાબ, ને રજપૂતસ્થાન, પૂર્વ ને અમિકોણમાં માળવા, મધ્યપ્રાંતો ને નિ-
બગતું રાજ્ય. દક્ષિણે મદ્રાસ ઇલાકો, ને મૈસુર, પશ્ચિમ તથા
નૈઋત્યે અરબી સમુદ્ર.

ભાગ—સિંધ, કચ્છ, ગૂજરાત, મહારાષ્ટ્ર, (દક્ષિણ ને કોન-
કથ) ને દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર.

પર્વતો—હાલા, ગીરનાર, ગિરિ, શેત્રુંજી, પાવાગઢ, સાત-
પુડા ને સંઘાદ્રિ.

નદીઓ—સિંધુ, બતાસ, ભાદર, શેત્રુંજી, સાવરમતી, મહી,
નર્મદા, તાપી, ગોદાવરી, કૃષ્ણા, તુંગભદ્રા, અને વર્ધા, વગેરે.

સમુદ્ર—અરબી. અખાત—કચ્છનો, ને અખાતનો.

બુરિશો—રાસમુરારી. જગતપોષ્ટ, દીવ, ને કેપરામાસ.

દ્વીપકલ્પ—કઠિઆવાડ.

દેસી રાજ્ય—ખેરપુર, કચ્છ (જુજ), ગામકવાડ (વડોદરા),

ખંભાત, જુનાગઢ, નવાનગર, ભાવનગર, ધાંગરા, પાલજીપુર, ઈડર, નાંદોદ, દેવગઢવારીઆ, લૂણાવાડા, વાંસદા, જવાર, જં-
જરા, સાવંતવાડી, ભોર, અક્ષકોટ, કાલસાપૂર, સાંગલી, ને
સાવનુર, વગેરે.

શહેર.

મુખ્યાધ—એ આ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર છે. એમાં ગવ-
ર્નર રહે છે. ને એ મોટામાં મોટું બંદર છે.

પુના—મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની રાજધાની મૂળામુઠા નદી ઉપર અસલ
પેશ્વાની રાજધાની.

અમદાવાદ—એ ગુજરાતની રાજધાની, સામરમતીના કાંઠા
ઉપર છે.

હૈદરાબાદ—સિંધુનદી ઉપર સિંધપ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે.

કરાંચી—સિંધપ્રાંતમાં મોટામાં મોટું બંદર છે.

બૂજ—કન્ધપ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર.

વડોદરા—એ ગાયકવાડ સરકારની રાજધાની વિશ્વામિત્રીનદી ઉપર છે.

રાજકોટ—આજીનદી ઉપર એમાં રાજકુમાર કોલેજ છે. તથા પો-
લીટેકલ એજન્ટ રહે છે.

સંતારા—એ અસલ મરેઠાની રાજધાનીનું શહેર હતું.

કારવાડ—એ મુઘાઈ અને કરાંચીથી ઉતરતું ત્રીજા નંબરનું મો-
ટું બંદર છે.

ખીજાં પ્રખ્યાત શહેર—શિખરપુર, ઠકા, ઉમરકોટ, કાટ્ટી, ન-
ડીઆહ, ડીસા, ઇડર, નાંદોદ, અહમદનગર, સોજાપુર
ને બેલગામ. ઈ.

બંદરો—કરાંચી, માંડવી, પોરબંદર, દીવ, ભરૂચબાદ,

ઘોષા, ભાવનગર, અંબાત, ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, દમણ, ધુન્-
ખાઈ, રત્નાગિરિ, ગોવા, કારવાડ, ને હાનોવર.

બાત્રાનાં ઠેકાણાં—હારકાં, સોમનાથ, ડાકોર, અંબાજી,
નાશિક, પંઢરપુર, સિદ્ધપુર, બહુચરાજી, શામળાજી, પાલીતા-
ણા, ઉદવાડા.

વિશેષ હકીકત—કચ્છના અખાતમાંથી મોતી નીકળે છે.
(નવાનગર પાસે)

૨ મદ્રાસ ઇલાકો.

હક—ઉત્તરે મુંબાઈ ઇલાકો, નિમ્નમતું રાજ્ય, ને બંગા-
ળાનો ઓઢીઆ પ્રાંત. પૂર્વે બંગાળી સમુદ્ર, દક્ષિણે મનરનો અ-
ખાત, પશ્ચિમે અરબી સમુદ્ર.

ભાગ—ઉત્તર સરકાર, કર્ણાટક, મલબાર.

પર્વત—પૂર્વધાટ, પશ્ચિમધાટ, નીલગિરિ, ને પાલની.

નદીઓ—ગોદાવરી, કૃષ્ણા, પનેર, પલ્નાર, પન્નાર ને કાવેરી.

સમુદ્ર—અરબી સમુદ્ર, બંગાળી સમુદ્ર, ને હિંદીગઢાસાગર.

અખાત—મનારનો. ભૂશિર—કન્યાકુમારી.

સમુદ્રધુનિ—પાકની, બંગાળીસમુદ્રને મનારના અખાતને જોડે છે.

સરોવર—ચિત્રકા, કોલર, પુત્રીકાટ.

હવા ખાવાની જગા—ઉતકગંડ, ને દીંદીગલ.

દેરી રાજ્યેક—ત્રાવણકોર (ત્રીવેંદ્રગ) ને કોચીન.

શહેરો,

મદ્રાસ—એ આ ઇલાકાની રાજધાનીનું મુખ્ય શહેર છે તેમાં
ગવર્નર રહે છે. ને મોટામાં મોટું બંદર છે.

આઈટ—એ કર્ણાટક પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર છે.

બેલારી—રૂના વેપારનું મથક છે.

કર્નુલ—એ તુંગભદ્રાના કાંઠા ઉપર શહેર છે.

બીજાં પ્રખ્યાત શહેર—રાજમંદ્રી, ત્રિચિનોપલ્લિ, કાંન્જેવરગં,
કડપા, સેલમ, મધુરા, કોઈમ્મતુર, તંજાવર, વેલુર, ગંતુ-
ર, ને ગંજમ. ઇ.

બંદરો.

મલબારકાંઠે—મેંગલૂર, કાનાનુર, તેલેચરી, કાલીકટ, ને કોચીન.

કોરોમંડલકાંઠે—વિશાખાપટણ, કોકણુદ, મહલીપટણ, મદ્રાસ,
નેગાપટણ, ને તુતીકોરીન.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં—રામેશ્વર.

વિશેષ હકીકત—કોરોમંડલ કાંઠા ઉપર ને મનારના
અખાતમાં મોતી પાકે છે.

૩ મહિસૂર ને કુર્ગનાં સંસ્થાન.

હુદ—એની ચારે બાજુએ મદ્રાસ ઇલાકા વિંટળાએલો છે.

ભાગ—મહિસૂર ને કુર્ગ.

પર્વત—પૂર્વઘાટ, પશ્ચિમઘાટ, નીલગિરિ, ને નંદીદુર્ગ.

નદીઓ—કાવેરી ને તુંગભદ્રા.

શહેર.

મહિસૂર—એ રાજધાનીનું શહેર છે.

ત્રીરંગપટણ—એ કાવેરીના બેટમાં દીપુ સુલતાનની રાજ-
ધાનીનું શહેર.

બેંગલુર—એમાં કમીશનર રહે છે.

મર્કારા—એ કુર્ગપ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર છે.

બીજાં પ્રખ્યાત શહેર—હરીદર, ને સીમોગા.

વિશેષ હકીકત—ત્યાંના જંગલમાં યુદ્ધલાણા, એલચી, સોપારી તથા નેળના પુષ્કળ થાયછે. તથા ત્યાંના જંગલોમાં દા-થીઓની પેદાશ થાય છે.

૪ હૈદરાબાદ ને વરાડ.

હૈદ—ઉત્તર અને ઈશાનકોણમાં મધ્યપ્રાંતો. પૂર્વે અને દક્ષિણે મદ્રાસ ઈલાકો. ને પશ્ચિમે મુઝાઇ ઇલાકાનો કેડલોક ભાગ છે.

પર્વત—સાતપુડા.

નદીઓ—તાપી, પેનગંગા, ગોદાવરી, મંજીરા, મુશી, બી-મા, કૃષ્ણા, ને તુંગભદ્રા.

સરોવર—લૂનાર એ વરાડ પ્રાંતમાં છે એતું પાણી ખાર છે.

શહેર.

હૈદરાબાદ—એ મુશી નદી ઉપર નિઝમની રાજધાની.

વેરૂળ(ઈલોરા)—પર્વતમાંથી કોતરી કાઢેલી ગુફાને માટે પ્રખ્યાત છે.

બલના—એમાં રેશમી કાપડ સારું થાય છે.

બેદર—મંજીરાના કાંઠા ઉપર છે. એમાં પીતળનાં વાસણુપર રૂ-પેરી કામ સારું થાય છે.

વરંગુળ—એ આગળ તૈન્નગણુ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર હતું.

સિકંદરાબાદ—એમાં લશ્કરી છાવણી છે.

રૈચુર—બીમાના કાંઠા ઉપર શહેર છે.

ઉમરાવતી—એ વરાડ પ્રાંતમાં રૂના વેપારનું મથક છે.

ઇલીચપુર—તાપી નદીના મૂળ પાસે શહેર છે.

બીજાં પ્રખ્યાત શહેર—ઝૈરંગાબાદ, ગોવલકાંડા, દોલતાબાદ (દેવગઢ) પૈડલુ, આકોલા, કરીંગા, ને શીઆગામ ઇ.

બીજી હકીકત—વર્ધા નદી પાસેના પ્રદેશમાં કાવલાની ખાણો છે.

મધ્ય પ્રાંત.

હુદ—ઉત્તરે બુદેશખંડ ને વાબ્ય પ્રાંત. પશ્ચિમે ભોપાળ, ઇંદુર, નેખીજાં દેશી રાજ્ય તથા ખાનદેશ. દક્ષિણે હૈદરાબાદ ને વરાડ, ને પૂર્વે મદ્રાસ ઈલાકા ને બંગાળા પ્રાંત.

ભાગ—સાગર ને દમોદનો મુલક, નર્મદાનો પ્રદેશ, સાતપુડાનો જિંચો મુલક, ને નાગપુર, છત્રીશગઢ, સંબલપુર, વગેરે નો વિસ્તાર્ણ પ્રદેશ.

પર્વતો—વિંધ્યાચળ, સાતપુડા, ને અમરકંટક.

નદીઓ—નર્મદા, તાપી, મહાનદી, ને પ્રાચુહિતા.

શહેર.

નાગપુર—એ રાજધાનીનું શહેર છે. એમાં કમીશનર રહેછે.

કામ્પટી—એમાં જવણી છે.

જબલપુર—નર્મદાના કાંઠા ઉપર છે તેમાં તંબુ ને ધજી સા-
રા બને છે.

ચંદા—એ અસત્ર ગોંડ લોકોની રાજધાની હતી.

ખરાનપુર—તાપીને કાંઠે યુસુનમાનની વસ્તીનું શહેર છે ને ત્યાં-
નાં શેલાં ને સાહલા વખણાય છે.

હિંગાબાદ—એ રૂના વેપારનું મથક છે.

ભડોરા—એમાં ભરત કામ સારું થાય છે.

ખીજાં પ્રખ્યાત શહેર—સાગર, રાયપુર, વિજાસપુર, આશિર-
ગઢ, હૃશંગાબાદ, નરશીંગપુર, વર્ધા, સંબલપુર, ઈં

૬ મધ્ય હિંદ એજન્સી. (મુખ્ય બે ભાગ છે)

૧ ગ્વાલીયર કે પ્રાચીન માગવાનો—એની ઉત્તરે વાબ્યપ્રાંત,

પશ્ચિમે રજપૂત સંસ્થાન, દક્ષિણે ખાનદેશ ને મધ્યપ્રાંત.
પૂર્વે વાઙ્યપ્રાંતની સાંકડી પટ્ટી તથા મધ્યપ્રાંત છે.

૨ છુદેલખાંડ ને રેવા—એની પશ્ચિમે તથા ઉત્તરે વાઙ્યપ્રાંત,
પૂર્વે જંગાળા ને દક્ષિણે મધ્યપ્રાંતો આવેલા છે.

પર્વત—વિંધાયળ, ને કૈમુરના ડુંગરા.

નદીઓ—ચંબલ, સિંધ, ખતવા, શોણ, ને નર્મદા.

મુખ્ય સંસ્થાન—સિંધીઆ, હોલકર, ભોપાળ, અને રેવાનાં.

શહેર.

ગ્વાલિયર—એ સિંધીઆની રાજધાનીનું શહેર છે.

ઈંદોર—એ હોલકરની રાજધાનીનું શહેર છે.

ભોપાળ—એ મુસલમાની રાજ, ખેગમના તાબામાં છે.

રેવા—એ રજપૂત રાજની રાજધાનીનું શહેર છે.

ઉજ્જન—એ ક્ષાપ્રાનદીને કાંઠે અસલ વિક્રમની રાજધાનીનું
શહેર હતું.

રતલામ—એ માળવામાં અશીગુના વેપારને માટે પ્રખ્યાત છે.

ચંદેરી—પાધડી તથા શેલાં સાતં થાય છે.

* અર્ધ, તેહરી, પત્રા—એમાં કીરાની ખાંણો છે.

મડુ, નામચ, ને મોરાર—એમાં લસ્કરી છાવણીઓ છે.

૭ રજપૂત સંસ્થાન.

હુદ—ઉત્તરે સતલજનદી. પશ્ચિમે વિંધ. દક્ષિણે ગૂજરાત,
ને પૂર્વે આગ્રા. ને મધ્ય હિંદ એગ્રન્સી.

પર્વત—અરવલ્લી. ને આયુ.

નદીઓ—લુણી, ચંબલ, ખનાસ.

સરોવર—સાંજર, એનું પાણી ખાદ્ય છે.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં—પુષ્કરજી (અજમેરપાસે)એમાં બ્રહ્માની મૂર્તિ છે. નાયદ્વાર (શ્રી નાયજી) ને આમુ (જૈનનું).

રણુ—જેસલમીર ને મારવાડનું.

સંસ્થાનાં.

અજમેરના અંગ્રેજી મુલકની આસપાસ આવેલાં છે તે નીચે મુજબ—

રણપુતોનાં—૧ મેવાડ (ઊદેપુર) ૨ મારવાડ (જોધપુર) ૩ જેપુર, ૪ ચુંદી, ૫ વિકાનેર, ૬ કોટા, ૭ કીરોલી, ૮ કીશનગઢ, ૯ જેસલમીર, ૧૦ અજમર, ૧૧ શિરોહી, ૧૨ ડુંગરપુર, ૧૩ વાંસવાડા, ૧૪ પ્રતાપગઢ, ૧૫ ઝાઝાવાડ.

બાદ લોકનાં—૧૬ બરતપુર, ૧૭ ધોળપુર.

મુસલમાની—૧૮ ટાંક

વિશેષ હકીકત.

નશીરાબાદ—એમાં લસ્કરી છાવણી છે.

ઉદેપુર—ત્યાંના સૂર્યવંશી ગણા બરતખંડમાં મોટા મનાય છે.

વિકાનેર—ત્યાંની સાંઢણીઓ વખણાય છે.

જેપુર—એમાં સોના, રૂપા, અને તાંબાની ખાણો છે.

શિરોહી—એમાં તરવારનાં પાનાં સારાં બને છે. એની પાસે

આમુ ઉપર એજન્ટ રહે છે.

જોધપુર—આરસના પથરાને માટે વખણાય છે.

ડુંગરપુર—ત્યાંની મૂર્તિઓ સારી થાય છે.

પરચુરજી—મારવાડમાં ઉંટ ને બળદ સારા થાય છે, ત્યાંથી ઘેટાં વગેરે પરદેશ ખાતે જાય છે. રણુમાં ઉંટથી જમીન ખેડે છે ને તેમાં જંગલી ગધેડાં જોરાવર થાય છે. કોતરણીનું કાગ તથા ધણાં વરસ ચામે તેવી કલાઈ સારી થાય છે.

૬ પંજાબ.

હુદ—ઉત્તરે હિંદુકુશ પર્વત ને તાર્તરી, પશ્ચિમે સુલેમાન પર્વત ને અફઘાનિસ્તાન, દક્ષિણે રજપૂત સંસ્થાન, પૂર્વે જમના નદી ને વાલ્યપ્રાંતો.

ભાગ—૧ દિલ્લીછલ્લો, ૨ સિમલાનો પહાડી મુલક, ૩ જાલંધર અને કાંગડાનો મૂલક, ૪ લાહોર, અમૃતસર, પેશાવર, ને મુઝતાનની આસપાસનો મુલક, ૫ કાશ્મીર.

પર્વતો—હિમાલય, કારાકોરમ, શિવાલિક, મીઠાના ડુંગર, હિંદુકુશ ને સુલેમાન.

નદીઓ—સિંધુ (અટક) જેમત્ર, ચિનાબ, રાવિ, બીઆસ, સતલજ, જમના, ને કાબુલ.

ઢાઆબ—સિંધસાગર, જેમ(ચેમ), રચના, બારીનેજત્રંધર. શેહર.

લાહોર—એ આ પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર રાવિ નદીને કાંઠે છે, તેમાં લેફ્ટેનેન્ટ ગવર્નર રહેછે.

અમૃતસર—શીખસૌકની જાત્રાનું ઠેકાણું.

પેશાવર—એ સરહદ ઉપર છાવણી ને કિલ્લો છે.

દિલ્લી—એ આગળ મુસલમાની પાદશાહોની રાજધાનીનું શહેર જમનાના કાંઠાપર છે.

સિમલા—હવા ખાવાનું ઠેકાણું છે. ત્યાં વરસનો ઘણો ભાગ ગવર્નરજનરલ રહેછે.

અટક—સિંધુના કાંઠા ઉપર કિલ્લો છે ત્યાં સિંધુ નદીનો પાર છે.

કલાબાગ—સિંધુને કાંઠે છે. આગળોઢો તથા વહાણો એ શહેર સુધી જઈ શકે છે.

બીજાં પ્રખ્યાત શહેર—મિથનકોટ, મુન્નતાન, જલંધર, અંગાલા, ફિરોજપુર, લુધ્માના, રાવળપીંડી, દેરાઇસ્માઇલખાં, દેરાગાલખાં, મરી, ઈ.

દેશીરાજ.

કાશ્મીર—એમાં કાશ્મીર, જમ્મુ, લાડક, ને સ્કાર્ડો શહેરછે.

ભાવલપુર—એમાં ભાવલપુર શહેર નવાખના તાબામાં છે.

પંત્યાગા—ઝીંદ, નભા, કપરથલા, ફરીદકોટ, ને કલશીઆ એ શહેર શીખ લોકોનાં છે.

બીજી હુકીકત—ચા, ફટકડી, સીંધવ, ને ગીકાની ખા-જો છે. જીંચી જતનું ઉન, શાલો, ઉનનું કાપડ, સુતરાઉ કાપડ, જરીદાગ, સોનારપાની કારીગરી, કોતરણી તથા જવાહીરનું કા-મ સાઈ થાય છે.

૯ વાવ્યપ્રાંત.

હિંદ—ઊત્તરે નેપાળ, અયોધ્યા ને હિમાલય, પશ્ચિમે પંજ-બ ને રજપૂત સરયાન, દક્ષિણે મધ્યહિંદ એજન્સી ને મધ્યપ્રાંત, પૂર્વે બંગાળા ઇલાકા.

ભાગ—૧ હિમાલયમાં આવેલો પ્રદેશ, ૨ ગંગા ને જમનાની ઊતરનો પ્રદેશ (રાહાતખંડ) ૩ જમનાની દક્ષિણનો પ્રદેશ.

પર્વતો—હિમાલય, કમાઉન, ગઢવાલ, ને શિવાલિક.

નદીઓ—જમના, ગંગા, ઝોમતી, ઘોઘા, ને ચંબલ.

શહેર.

અલાહાબાદ(પ્રયાગ)—એ આ પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર ગંગા જમનાનાં સંગમ ઉપર છે તેમાં લેફ્ટેનેન્ટ ગવર્નર રહે છે.

આચા—એ જગના નદી ઉપર ગોગલ પાદશાહોની રાજધાનીનું શહેર છે.

જાતાનાં ઠેકાણાં—ગોકુળ, મથુરા, કાશી, (અનારસ) અલાહાબાદ (પ્રયાગ) બદ્રીનાથ, હરદ્વાર.

ખીજાં પ્રખ્યાત શહેર—ફતેગઢ, કાનપુર, કાદ્ગી, ઇટાવા, ગિરમપુર, ગાજપુર, કનોજ, બરેલી, શાહાજનપુર, મીરત, ચુનાર, બકસર, વગેરે.

દેશીરાજ—રામપુર, તેહરી ને કાશી.

ખીજી હુકીકત—લોહાની તથા સુરાખારની ખાણો, ઈમારતી લાકડાં, ચા, ને દેવદારને માટે પ્રખ્યાત છે.

૧૦ અયોધ્યા.

હુદ—ઉત્તરે નેપાળ ને બાકીની બાજુએ વાઙ્યપ્રાંત છે.

લાગ—૧ ફૈઝગાદ, ૨ સીતાપુર, ૩ લખનૌર, ૪ રાયગરેલી.

નદીઓ—ગંગા, રામગંગા, ગોમતી, ઘોઘા, ને રૂપ્તી.

શહેર.

લખનૌર—ગોમતીને કાંઠે. એમાં કમીશનર રહે છે.

અયોધ્યા—ઘોઘા (સરયુ) ને કાંઠે જુનું શહેર છે. તે રામચંદ્રની રાજધાની હતું. એસિવાય, ફૈઝગાદ, રાયગરેલી, જુવાનપુર, સીતાપુર, વગેરે શહેરો છે.

વિશેષ હુકીકત—એ પ્રાંતમાં વસ્તી ઘણી વાઢી છે. મુખ્યધંધો ખેતીનો છે. એ પ્રાંત હાલમાં વાઙ્ય પ્રાંતો સાથે ભેગી દીધે છે.

૧૧ અગાળા ઇલાકા

હુદ—ઉત્તરે નેપાળ, સિકિમ, ને આસામપ્રાંત, પૂર્વે મણિપુરનું દેશીરાજ ને બ્રહ્મદેશ તથા ખીજાં પડાડી રાજ્યો. દક્ષિણે

ખંગાળી હુપસાગર ને મદ્રાસ ઈલાકા, પશ્ચિમે મધ્યપ્રાંતો, રેવાનું દેશીરાજ્ય ને વાલ્ય પ્રાંતો છે.

ભાગ—૧ ખંગાળા, ૨ બહાર, ૩ ઓઢીઆ (ઓરીસા)

૪ છોટાનાગપુર.

પર્વત—હિમાલય, રાજમહાલના, છોટાનાગપુરના, ને ઓઢીઆના હુંગર.

નદીઓ—ગંગા, બ્રહ્મપુત્રા, ઘોઘા, શોણ, ગંડકી, કુશી, દામોદા, બાગીરથી, હુગલી, બ્રહ્મણી, વૈતરણી, સુવર્ણરેખા, ને મહાનદી.

દીપા—હુગલી, ને બાગીરથી, એ ગંગાના કાંઠા છે.

સરોવર—ચિલકા.

અખાત—ખંગાળાનો ને બાલાસોરનો.

ભૂશિર—પાંઈટ પલમૈરા.

શહેર.

કલકત્તા—એ ભરતખંડની રાજધાનીનું શહેર હુગલીના કાંઠા ઉપર છે. એમાં લેફ્ટેનેન્ટ ગવર્નર તથા ગવર્નર જનરલ રહે છે.

ધાકા—બ્રહ્મપુત્રાના કાંઠાપર મલગલ, કાપડ, ને સાબુને માટે પ્રખ્યાત છે.

મુર્શીદાબાદ—એ રેશમી કાપડ, હાથીદાંત. ને સોના રૂપાનાં વાસણને માટે પ્રખ્યાત છે.

પટણા—એ ગંગાને કાંઠે બહાર પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર છે.

કટક—ઓઢીઆ પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર મહાનદીના કાંઠાપર છે.

જગન્નાથપુરી ને ગયા—એ જાત્રાનાં ઠેકાણાં છે.

મોંગીર—એ ગંગાના કાંઠા ઉપર સુતાર અને લુતારકાગને માટે પ્રખ્યાત છે.

એ સિવાય—બરદ્વાન, હુગલી, રાજમહાલ, બરાખપુર

પ્લાસી, ચિનમુરા, દીનાજપુર, રાણીગંજ, ભાગલપુર, બહાનર, વિગેરે.

ખંદર—કલકત્તા, મતલાહ, ચિતાગાંગ, કટક, ખાલાસોર, જગન્નાથપુરી.

દેશી રાજ—સિક્રિમ, કુચબીદાર, ને દગભંગા વીગેરે.

બીજી હકીકત—આ ઈલાકા ભરતખડમાં સૌથી મોટો છે. સ્લેટના પથર દાઝીલીંગ પાસેના ડુંગરમાંથી નીકળે છે. વળી રાણીગંજ શહેર પાસે લોઢાની ખાણો છે. તથા કેટલેક ઠેકાણેથી કાચલા નીકળે છે.

૧૨ આશામ.

હૃદ—ઉત્તરે ભૂતાન, ને કેટલાંક પહાડી સંસ્થાન. પૂર્વે અલ્લેદેશના ડુંગર, મણિપુર, અને પહાડી સંસ્થાનો. દક્ષિણે તથા પશ્ચિમે બંગાળા.

પર્વત—નાગ, જનતેહ, ખાશ્યા, ગારો, ને તિપરાના ડુંગર.

નદીઓ—અલ્પપુત્રા.

શહેર.

ગોહતી—એ આ પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર, અલ્પપુત્રાના કાંઠા પર છે. એમાં ચીફ કમીશનર રહે છે.

બીજાં પ્રખ્યાત શહેર—તેજપુર, કાચાર, ને સિત્તહટ વગેરે.

બીજી હકીકત—આ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુ વરસે છે. તથા તેનાં જંગલોમાં હાથીઓ ઘણા હોય છે. તેમજ લોઢાની અને કાચલાની ખાણો પણ કેટલેક ઠેકાણે છે. આ, રબર, ચાચ છે. તેમજ આશામની ભેંસો વખણાય છે.

૧૩ સ્વતંત્ર પહાડી રાજ્યો.

ભાગ—૧ નેપાલ. ૨ ભૂતાન. ૩ ખીજાં નાનાં રાજ્ય.

૧ નેપાળ—એની ઉત્તરે હિમાલય ને પેલી તરફ ટિબેટ, પશ્ચિમે વાવ્યપ્રાંત, દક્ષિણે વાવ્યપ્રાંત, અયોધ્યા ને જંગાળા, પૂર્વે સિક્કિમ છે.

નદી—કુશી ને ધોધ્રા.

હિમાલયનાં શિખર—એવરેસ્ટ. ધવલગિરિ, કાચીનગંગા.

ખટમંડુ—એ રાજધાનીનું શહેર છે.

૨ ભૂતાન—એ આસામ ને ટિબેટની વચ્ચે પહાડી રાજ્ય છે. એનું મુખ્ય શહેર ટાસીટયુઢન છે.

૩ નાનાં રાજ્યો—આસામની ઉત્તરે તથા આસામ ને જંગાળાની પૂર્વે આવેલાં છે. તેમાં મણિપુર સુવરેલુ છે.

ખીજા હુકીકત—એમાં જૈન ધર્મ ચાલે છે. નેપાળના લોક ગુરખા કહેવાય છે.

૧૪ પોર્ટુગીઝ ને ફ્રેન્ચનાં સંસ્થાન.

૧ ફ્રેન્ચનાં (છુટાં છુટાં છે.)

પાંડીચરી—રાજધાનીનું શહેર મદ્રાસની દક્ષિણે. તેમાં ફ્રેન્ચ ગવર્નર રહે છે. ૨ ચંદ્રનગર (કલકત્તાની ઉત્તરે) ૩ ચાનાન (ગોદાવરીના મુખ આગળ). ૪ કારીકલ. (પાંડીચરીની દક્ષિણે) ૫ માહી (મલબાર કાંઠે).

૨ પોર્ટુગીઝનાં.

૧ ગોવા—એ મુખ્ય શહેર તેમાં તેમનો ગવર્નર રહે છે.

એ સિવાય-દીવ, દમણ.

સિહલદ્વીપ—(લંકા)

આ બેટ અંગ્રેજ સરકારની હકુમત નીચે છે. પણ ભારતખંડના ગવર્નર જનરલની સત્તા નીચે નથી. મહારાણી વિક્ટોરિયા તરફથી ઈલાયદો નીમાએલો ગવર્નર ત્યાં અમલ ચલાવે છે.

નદીઓ—મહાવીલી ગંગા, કાવાની ગંગા, ને કાલુગંગા.

ખંદરો—કોલબો, પોઈટદીગલ, ત્રીકોમાક્ષી, પોઈટપેદ્રા. એ મુખ્ય છે.

કોલબો—એ મુખ્ય શહેર પશ્ચિમ કાંઠા ઉપર છે તેમાં ગવર્નર રહે છે.

કાંદી—એ મધ્ય ભાગમાં દેશીરાજની રાજધાનીનું મુખ્યશહેર છે.

વિશેષ લુકીકત—આ બેટમાં તેમના, હાથીવાંત, ને મોતી નીપજે છે, ને ત્યાંનાં જંગલોમાં હાથીઓ યાય છે.

જમીનના ભાગની વાખ્યાઓ.

ખંડ—જમીનના મોટા ભાગમાં ઘણા દેશ આવેલા હોય તે.

બેટ(દ્વીપ)—જમીનના જે ભાગની ચારે દિશાએ પાણી હોયતે.

દ્વીપકલ્પ—જે જમીનની ત્રણે બાજુએ પાણી ને એક બાજુએ જમીન હોય તે.

સંયોગીભૂમી—જમીનના જે મોટા ભાગને સાંધનારો જમીનનો સાંકડો ભાગ.

ભૂશિર(કેપ)—જમીનની જે અણી લાંબી થઇ સમુદ્રમગચેલી હોય તે.

કુંગર—જમીનઉપર જે મોટા ટેકરા હારખંધ આવેલા હોય તે.

પર્વત--જિયાને મોટા ડુંગર હારણ'ધ હોય તે.

ખાણુ--પહાડોની વચ્ચે આવેલી નીચાણુની જમીન.

જિંચપ્રદેશ--પહાડ ઉપર આવેલી સપાટ જમીન.

પાણીના ભાગની વાખ્યાઓ.

મહાસાગર--ખારા પાણીનો ઘણોજ મોટો ભાગ હોય તે.

સમુદ્ર, દરિયો કે સાગર--મહાસાગરથી નાનો ખરા-
પાણીનો ભાગ.

અખાત--સમુદ્રનો ફાંટો લાંબો થઈ જમીન પર ગચ્છેલો
હોય તે.

ઉપસાગર--પહોળા મોઢાનો અખાત.

સમુદ્રધુનિ--પાણીના જે મોટા ભાગને સાંધનારો પાણીનો
નાનો ભાગ.

સરોવર--પાણીના જે ભાગની ચારે ભરફ જમીન હોય તે.

નદી--મીઠા પાણીનો પ્રવાહ પર્વત અગર સરોવરમાંથી ની-
કળી ઢળતી જગામાં થઈ પીછ નદી અગર સમુદ્રને ગળે છે તે.

ખાડી--સમુદ્રને ગળતા પહેલાં બરતીતું પાણી માંહે આવે
એવું નદીનું પહોળું મુખ.

નદીનું મૂળ--જે જગાએથી નદી નીકળે તેને મૂળ કહેછે.

નદીનું મુખ--નદી જે જગાએ સમુદ્રને ગળે છે તે મુ-
ખ કહેવાય છે.

સંગમ--એક નદી પીછ નદીને જે જગાએ ગળેછે તે જગા.

બહેર ખખર.

આ ચોપડીની હજાર પ્રત ત્રણ માસમાં ખપી ગઈ છે તે ઉપરથી માલગ પડે છે કે મહેતાજીઓ તથા આસિસ્ટન્ટને આ ચોપડી પસંદ પડી છે, અમે પણ વિદ્યાર્થીના લાભ તરફ નજર રાખી કીંગત ઘણી સસ્તી રાખીએ. અમારા તરફથી બહાર પડેલી ચોપડીઓની વિગત.

ચોપડી.

કીંગત.

મુસલમાની વખતનો હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ

(આવૃત્તિ ખીજી.)

૦—૨—૦

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળ (આવૃત્તિ ખીજી.)

૦—૧—૦

મુંગાઈ ઉત્તાકાની ભૂગોળ ગ્રુ. ઇતિહાસ સાથે.

૦—૧—૩

(છપાય છે.)

મળવાનાં ઠેકાણાં.

અમદાવાદ—રા. બા. શેઠ. મગનભાઈ કરમચંદની કન્યાશાળામાં પ્રસિદ્ધ કરનાર પાસેથી.

,, દાળની પોળમાં રા. કેશવલાલ મનસુખભાઈ પાસેથી.

નરોડા—સરકારી નિશાળના મહેતાજી રા. મોતીલાલ મહાશંકર પાસે.

કંપડવણજી—સરકારી નિશાળમાં રા. પ્રેમચંદ જેવરદાસ પાસે.

વઢવાણ—સરકારી નિશાળમાં રા. ભાદશંકર લીલાધર પાસેથી.

કમીશન ઘસ ઉપર રાખનારને સાડાળાર ટકા અને પચીસ

ઉપર રાખનારને વીસ ટકા. ટપાલ ખર્ચ માફ. નોટપેડ કાગળ લેવામાં

આવશે નહિ. પોસ્ટની ટીકટો અગર મનીઓર્ડરથી નાણાં મોકલવાં.

તા. ૧૦—૬—૮૬.

મથુરદાસ બહેચરદાસ.

